

PAP TIBOR*

FORMA ÉS TARTALOM KÖLCSÖNHATÁSAI – VITA A VAJDASÁG AUTONÓMIÁJÁRÓL**

INTERACTIONS OF FORM AND CONTENT – DEBATE ON THE AUTONOMY OF VOIVODINA

ABSTRACT

Voivodina came into the focus of Serbian political thought a project that served as territorial framework of ethnic unity. Today, the form of regionalization assumed a hostile content for the protectors of the Serbian unity state. The present paper discusses the interrelations of form and content in the case of the so-called 'statutum'-debate of the early 2000s, it elaborates on the anti-autonomy and regionalising decentralization arguments and draws a parallel between the historical contexts of the present and 19th century changes of form and programs of regionalization. To do so within a socio-theoretical framework, the paper distinguishes between the socio-theoretical analysis of the form of rule and its implications from the subject matter's aspects of political theory. The ecological implications of the present-day interpretations are examined only inasmuch as they appear in the political discourse. A narrower subject matter are the politico-theoretical aspects of the „serbian” Voivodina.

1. Társadalomelméleti kontextusok

A Vajdaság a szerb politikai gondolkodásban az etnikai összetartozás területi keretét szolgáló programként került kidolgozásra. Mára már ehhez a területi formához az eredetivel ellentétes tartalom is kapcsolódott. A szerb egységállam védelmezői (a különféle autonómiák elvi ellenzői) számára a Vajdaság vált a szerb nemzeti egység intézményes megkérdőjelezésének egyik szimbólumává. Ezen írás a 2000-es évek eleji, ún. statutum-vita kapcsán veszi számba a forma és a tartalom történeti kölcsönvonatkozásait. Teszi mindezt egyrészt (a) a rendszerelvű társadalomelméletből származtatott politikaelmélet (Theorie der Politik) általános megállapításaira építve és (b) a politikai elmélet (politische Theorie) vonatkozó (a Vajdaság-diskurzusban előtérbe kerülő) részeredményeit/egy-egy korszakban aktuális állapotait értelmezve.¹

1.1. A Vajdaság-diskurzus politikaelméleti és politikai elméleti megközelítései

Politikaelméleti (a) értelemben a Vajdaság az eddig csak teoretikusan létező világgalammal² szemben ténylegesen is egzisztáló történeti képződmények belső szegmentálódási eseménysorában kialakult területi/közigazgatási egységek közé sorolandó formaképződmény. Előre szeretném bocsátani, hogy a történelem során a többé-kevésbé azonos terület belső el/lehatárolását célzó szegmentációs törekvések – álláspontom szerint – koránt sem tekinthetők társadalomelméleti szempontból is folytonos térelhatárolási alakzatoknak. Ilye-

* PhD-aspiráns, SZTE BTK; politológia/közpolitika szakos hallgató, SZTE ÁJK/GTK (MA).

** E szöveg megírását a Magyar Állami Eötvös Ösztöndíj 2010-es évi támogatása tette lehetővé.

tén szerencsésebb Vajdaságokról, semmint a Vajdaságról értekezni. Ugyanakkor azt is szeretném hangsúlyozni, hogy ezen 'Vajdaságok' eredetileg a Kárpát-medencei szerb politikai közösség éppen érvényes politikai programjainak megfogalmazódásaiként, a politikai elméletek között megvitatandó jelenség együttesek egy-egy aktuálisnak (: most kivitelezendők/még kivitelezhetőnek gondolt) formajavaslatoként öltöttek diszkurzív alakot: A kivitelezendőként tételezett alak maga a nagybetűs Szerb Vajdaság volt. Ennek a 19. század közepén megvalósítani próbált alakváltozatai voltak az ún. Vojvodina srpska, illetve a srpska Vojvodina (a magyar nyelv nem képes visszaadni a jelzős szerkezet különbségét, mindkettőt Szerb Vajdaságnak szokás fordítani³).⁴ A Kiegyezést megelőző korszakban felvetett, még megvalósíthatónak vélt szerb etnika megye⁵ egyaránt a Kárpát-medencében élő szerb közösség számára lett volna hivatott a közösségi összetartozást a politika aktuális uralmi formája mentén, térben is kifejezni képes, szegmentálódási egységet létrehozni.

A politikai elméletekben (b) azonban a Vajdaság meghatározás folytonos területszerzési egységként van használatban. A történetírásban a leginkább szembeeső ez, a differenciát (el)nem ismerő gyakorlat, ami nem mentes a visszavetítés eszközének alkalmazásától sem. Különösen feltűnő ez a szerb sajtó történetének feldolgozásai esetében: Krestić úttörő munkájában⁶ a Vajdaság aktuális, második világháborút követő szegmentáltságának rávetítése történik az 18. és a 19. század térfelosztásaira. Ez ahhoz vezetett, hogy a jog- és államtörténetileg expliciten más (a horvátokkal való kiegyezés következtében a Szlavón) térszerkezeti egységbe került szerémségi sajtóesemények, amelyek ekkor már csak közvetetten részei a magyar államiságnak, is a 19. század végi magyarországi (bácskai, temesi és torontáli [: az implicit Vajdaság további részei]) sajtóeseményekkel azonos megfigyelési osztályozás alá esnek nála. De így van ez Dušan Popov két világháború közötti sajtótörténeténél is.⁷ Ebben a műben a délszláv egységállam azon korszakainak (: az ideiglenesen továbbélő OMM-es közigazgatási rendszer és a bánóságok időszaka ez) vonatkozó sajtótörténeti eseményei kerülnek alacsony reflektáltsági szint⁸ mellett közös kalapba, amelyekben a Vajdaság sem de facto sem de jure nem létezett területszerzési/közigazgatási egységként. A délszláv egységállamok térszerkezeti megoldásait számba véve Gulyás László a következő végső konklúzióra jut:

„A jugoszláv térségben a területi térfelosztás kérdése – az állam belső struktúráinak kialakítása – 1918-tól napjainkig összefonódott a nemzeti kérdésekkel. Így a regionalizáció és a regionalizmus folyamatait az egyes nemzeti érdekek irányítják.”⁹

Ilyetén a Vajdaság-diskurzusok is a nemzeti érdekkihordás részeként értelmezendők. Ám e szerb Vajdaság-közelítési hagyomány új kontextust kap a Vajdaság gazdasági alapon történő (re)regionalizmusának 21. századi megjelenésekor. A második világháborút követően formálisan folytonos, de az államjogi szabályozások során markánsan eltérő funkciókkal felruházott, a közgondolkodásban – amúgy a fentebb említett visszavetítésre alapozott történeti értelmezésektől el nem vonatkoztathatóan – a Vajdaság-diskurzus távlati helyeződnek ekkor új, a korábbiakétól lényegileg eltérni látszó alapra, minek következtében a történeti Vajdaság-tudat megteremtésének olyan tevékeny részesei, mint Krestić antagonisztikusnak tűnő ellentétbe kerülnek a gazdasági regionalizmus képviselőivel.¹⁰ Ennek a szituációnak a politikaelméletileg és politikai elméletileg adekvát értelmezéséhez – Gulyás László konklúzióját társadalomelméleti és diskurzusanalitikus szinten tovább görgetve – kíván eljutnia a szöveg.

2. A politikaelmélet és a 'Vajdaságok'

Az alapító atya, Niklas Luhmann intenciói szerint – szemben a társadalom átalakításához tudományos alapokon kifejlesztett normatív távlatok kijelölésével, ahogy azt a baloldali, ún. társadalomkritikai, hagyomány képviseli – a rendszerelméleti alapozású társadalom-elméletnek a társadalom leírása az elsődleges célja.¹¹ Eszerint a tudomány csak irritál-ni¹² képes a politikát.¹³ A szöveg végére ezt a fajta „irritációs potenciált” is fel kívánom mutatni, ám előtte szeretném még koncentráltan végigvinni a Vajdaság(ok)nak, mint térszerkezeti elhatárolódáson alapuló formakísérleteknek a politikaelméleti elemzését. Felfogásom szerint a 19. századi regionalizálódási próbálkozásokat, akár alulról akár felülről indultak is ki, a hatalom formaváltásának evolúciós folyamata hozta létre.

2.1. Az első 'Vajdaságok' 1848/49-beni létrehozatalának politikaelméleti háttere

A rendi államszervezetekben megfigyelhető ilyen alulról jövő próbálkozások az úr/ alattvaló értékduál aszimmetrikusságát próbálták meg enyhíteni. Az a törekvés, amely a bánági területekre koncentrálna, a délvidék töröktől való teljes visszahódítását követően jelent meg, mint céltételezés a Kárpát-medencét lakó szerb közösség politikai gondolkodásában, azt szolgálta, hogy a szerbség kivételezett kollektív státusa (: privilégiumai) az uralkodó kegyére apellálva a birodalmi térszerkezet alakításában is – lehetőleg államjogi – kifejeződést kapjon.¹⁴ A korabeli határőrvidékekhez tartozó jogok (és kötelezettségek) egyrészt nem terjedtek ki a szerb etnikai közösség egészére (és ahol kiterjedt rájuk, ott nem csak rájuk terjedt ki, hanem a velük státus-ekvivalens helyzetben lévő bánági románokra illetve szlavóniai horvátokra is), másrészt funkcionálisan más (ahogy az elnevezés is utalt rá: katonai szervezeti) szerepet szolgáltak. Ez az önálló etnikai terület utáni törekvés materializálódott az 1848-as eseményekben, amikor kikiáltották a Szerb Vajdaságot.

Az eseménysor arra is példa, hogy a politikai elméletek által uralt diskurzus nem feltétlen előzi meg a mélyszerkezeti változások kínálta (: politikaelméletileg már adott, azaz a forma evolúciója alapján már lehetséges) kontingencia-lehetőségeket:

A Szerb Vajdaság létrehozatalakor és az elismertetésére tett kísérletek közben a forma-történeti változások részben anakronisztikussá tették a szerb követeléseket, azzal hogy az 1848. március 13-án elfogadott törvények a maguk 'alkotmányos forradalmával' és (a birodalmi mozgástér behatároltsága révén) azok császári szentesítésével egy rövid időre procedurálisan legitim módon „hatályon kívül helyezték” az uralmi forma addig érvényes úr/ alattvaló kódját. A birodalom magyar korona alá tartozó része (is) megpróbált áttérni a többségi képviselet elvén alapuló hatalomgyakorlásra. Csakhogy eleinknek is szembesülniük kellett a rendi társadalmakat próbára tevő centrum–periféria kihívással: a végeken nem tudták a központ mégoly legitim és legális (hogy a progresszív jellegére most ki se térjek) döntését érvényre juttatni.¹⁵

A korszak felülről kezdeményezett térelhatárolási kísérlete a politika kontingencia-ter-mészetének megfelelően pedig, ahogy arra a Szerb Vajdaság és Temesi Bánág konstrukcióját értelmezve már máshol utaltam,¹⁶ a tradicionális hatalmi forma fenntarthatóságának időbeli kitolását volt hivatott biztosítani, miközben nominálisan kielégítette a szerb etnoregionalizmusban megfogalmazódott követelést, de azt tartalmilag igyekezett kiüríteni. Az udvar e törekvése stratégiai cselekvés.¹⁷ Azért nyílt stratégia cselekvés, s nem manipuláció, mert az alattvalók is átlátták célját/jellegét.

2.2. Látens Vajdaság-koncepciók (1): a 19. század második felének kisebbségi vetülete

A Kiegyezés előtti időszak szerb regionalizmus-felfogásának társadalomelméleti értelmezését már korábban volt alkalmam levezetni.¹⁸ Itt összefoglalásul elég annyit rögzíteni, hogy a korabeli szerb politikai gondolkodás fő áramának képviselői – alkalmazkodni kívánva a magyarok számára formailag még elfogadhatónak vélt elváráshoz – egy etnikai megye kialakításában jelölték meg politikai céljukat, amely a Bánság területén lett volna létrehozandó. Ez a törekvés a magyar közgondolkodás rendi társadalomban szocializálódott jogelvűségén bukott meg: a deáki, a kor általános szintjéhez képest liberális és progresszív, politikai elmélet is csak a történetileg egykor már létező térszegmentációnak az újraszabályozását tudta keresztülvinni a képviseleti döntéshozatalon. (Minek eredménye a Magyar–Horvát Kiegyezés lett, ami jó időre háttérbe szorította a politikai elméletek programkihordásai között már korábban is fel-felbukkanó délszláv gondolatot.) Az ebből kimaradó közösségeknek, akik a képviseleti elv megjelenésével, e formaváltás során váltak közösségből kisebbséggé¹⁹ csak a tüntető kivonulás maradt, miközben a régi formához kapcsolódó, intencióiknak megfelelő, térformát addig soha nem nyert privilégiumaik is megszűntek.

A történeti regionalizmus ugyan kevés figyelmet szentelt eleddig a térelhatárolási kísérletek politikaelméleti okokra való visszavezethetőségének, s inkább foglalkozott azok faktuális sokféleségével, semmint az okok egyneműségével. Az azonban szélesebb körben is elfogadott, hogy a 19. századi ún. politikai nacionalizmusok és az uralható tér átrendezését célzó próbálkozások között szoros az összefüggés.²⁰ Ez arra vezethető vissza, hogy a képviseleti elv formahozadékában központi szerep jut a területi alapú képviseletnek. (A rendi képviseletben is meghatározó volt ez a szempont, de nem kizárólagos. Amellett, hogy követutasítási rendszerben megjelent a megye [: az államjogilag/közigazgatásilag szegmentált terület] képvisellete, létezett még kollektív és személyes jogon ellátott képviselet is.) Ez vezetett a megyehatárok és az etnikai közösségek közelítésének gondolatkísérleti szinten való felvetéséhez a Kiegyezés(ek) környéki politikai elméletekben, ám „mindenkire (: minden közösségre) kötelező érvénnyel bíró döntéssé” (ami, Parsons nyomán, a politika alrendszerének fő funkciója a rendszerelméletben) soha nem vált. Felveti viszonyt az állam területi szegmentálódásának társadalomelméleti szempontú megalapozását: A tradicionális uralom idején a térelhatárolás a forma szimbolikus síkján az uralkodó kegyének, tartalmi dimenzióját nézve – a politikai programok szintjén – aktuális érdekeinek volt a függvénye. (Ehhez próbáltak legitimációs keretet biztosítani a rendek és a koroná(k)hoz tartozó [területi]jegységek történeti jogai: ha azokon belül maradtak, az alattvalók szemében legitimnek számított az uralom, ha átlépték őket, akár lázadhattak [: ez főleg tiltakozást jelentett] is ellenne.) A képviseleti elvre épülő uralom legitimációs bázisa eltolódott. A korábbi alattvalókból választójoggal bíró „szuverenitáshordozók” lettek. Ilyetén az állam belső térelhatárolásának a szerepe felértékelődött. Mind az egész, mind a részek szintjén megjelent az elsődleges politikai többség megteremtését célzó törekvés.

Az egész tekintetében az elsődleges többség megteremtését a centralizációs politikai programok voltak hivatottak megjeleníteni. A részek szintjén pedig ugyanazon, az állam adott kereteit elfogadó, szegmentációs törekvések, melyek a föderalizálás és a regionalizmusok alakjaiban öltöttek diszkurzív testet. (Amire – normál esetben – a nyilvános megvitatására [: politikai elméleti kihordására] nem kerülhetett sor, az egy harmadik típusú térelhatárolás, a szecesszió volt.) Az első sajátos módon valósult meg a Habsburg Birodalomban: a Kiegyezések rendszerével létrejött egy államjogi/történeti legitimitásra alapozott duplán kettős szerkezet, az Osztrák–Magyar és a Magyar–Horvát dualista államalakulat, ami a föderalizmus egyedi formájának tekinthető. A térszegmentáció további, kevesebb

szuverenitás-elemmel együtt járó programja, a regionalizmus formális megysítésének felvetése nem járt sikerrel. Az álrúhás Vajdaság-diskurzus ugyan folytatódhatott, mint a szerb etnokulturális közösség politikai programja, de a jó fél évszázadon át fennálló államrenden nem tudott változtatni. Amolyan minimális célként része maradt a szerb politikai elméleteknek, de reálisan már nem számolhattak vele. Helyette a szerb politikai érdekek etnikai pártokba való koncentrálása és azok közösségi kommunikálása (: a sajtóépítés) zajlott. Illetve egy – az adott körülmények között nyilvánosan meg nem vitatható –, majdan elérendő cél, az elszakadás mikéntjének tervezgetése folyt még a vendéglők titkos szobáinak mélyén.

Fontosnak tartom itt még megemlíteni, hogy a fenti térelhatárolási törekvések nem oldják meg a hatalom e kikülönülési szint mellett adott (: a többségi elvű képviselőre épülő) formájának mélystruktúrájából fakadó anomáliákat.²¹

3. A délszláv államalakulatok viszonya a Vajdaság-diskurzushoz

Az Osztrák–Magyar Monarchiában nyilvánosan fel nem vehető harmadik szegmentálódási mód, az elszakadás, az első világháború végével vált államszervezési realitássá a Kárpát-medencében élő szerbség számára. A radikális térszerkezeti átalakítások általában is inkább kapcsolhatóak intenzív társadalmi konfliktusok (: háborúk és/vagy forradalmak) végkifejletéhez, semmint tárgyalásos úton eredményre vezető politikai küzdelmek záróak-tusaihoz. (A Kiegyezés ebben a tekintetben inkább számít kivételnek, mint szabálynak.) Az etnikai alapú térelhatárolási törekvések azonban, ahogy arra az előző fejezet végén utaltam – hacsak nem vezetnek homogén területei egységek kialakításához –, nem oldják meg a képviselői elv belső ellentmondásaiból táplálkozó feszültséget: az elsődleges többség szükségszerű megteremtésének problémáját. Márpedig az első világháború lezárása szinte sehol sem eredményezett ilyen, az uralom adott formája mellett megnyugtatónak tekinthető, etnikailag homogén államalakulatokat. A délszláv egységállamok története is azt támasztja alá, hogy az etnikai alapú térelhatárolás csak a strukturális anomália alsóbb szinten történő, további fraktálosodását²² képes végbevinni.

3.1. Látens Vajdaság-koncepciók (2): a 20. század első felének elsődleges többségi vetülete

A Szerb–Horvát–Szlovén- királyság létrejöttével a Vajdaság-diskurzus – a politikaalkotás és az államjog terén – ismét a latencia állapotába került. Az új államalakulat fő feladata ezekben a dimenziókban a délszláv elsődleges többség biztosítása és az ehhez szükséges politikai program megalkotása (centralizáció, decentralizáció, föderalizáció) volt.²³ Az új államberendezés létrehozásából az implicit Vajdaság területén kimaradt olyan etnokulturális közösségrések, mint a magyarok, németek, románok akkor sem szólhattak volna bele lényegileg az események alakulásába, ha történetesen – és történelmileg atipikus módon – kikéri véleményüket a területnek az új államrendbe való betagozódási módját illetően. A terület hovatarozása nem ott és nem akkor dőlt el. Az azt szimbolikusan legitimálni kívánó olyan aktusok, mint a Szerb Nemzeti tanács újvidéki összeülése 1918 késő őszén azt lényegében nem befolyásolták, ugyanakkor megjelenítették a regionalizmus formájában fel-felbukkanó politikai program eredeti tartalmát: a Szerb Vajdaság a szerbek (: délszlávok) Vajdasága, ahol a nem délszláv közösségeknek nem osztanak szerepet²⁴ a politikai intézményrendszer kialakítását szolgáló alkotmányozási procedúrák során.

A felvetődött térelhatárolási javaslatokból kitűnik, hogy azok mindenekelőtt a délszláv elsődleges többség alsóbb szinteken való biztosítását tartották szem előtt. Az implicit Vaj-

daságot érintő javaslatokból is kiolvasható ez a törekvés, amely az amúgy délszláv kulturális egységet biztosítani kívánó elképzelések főáramával szemben, pl. a radikális párti Protićnál nyert megfogalmazást. Ő csak a Bánságot – amelynek az SZ–H–Sz-királyságnak juttatott része szerb relatív többségű volt – irányozta elő önálló területi egységként, míg Bácskát összevonta volna Szerémséggel.²⁵ A Vajdaság explicit módon csak az ún. Nemzeti Klub, lényegében esélytelen, radikálisan föderalizáció-barát elképzeléseiben jelent meg.²⁶

Az elsődleges többséget biztosítani kívánó időszak olyannyira elnyúlt, hogy még a királyi diktatúra 1929-es közigazgatási reformja során, az ún. bánságokra alapuló térszerkezet kialakításánál létrehozott Dunai terület is csak néhány, a történelmi Észak-Szerbia nyugati határ régióit képező területnek az implicit Vajdasággal történő egyebe olvasztása révén tudta biztosítani az abszolút délszláv mellet az immár elvárt relatív szerb többséget.²⁷

A fentiek tükrében kijelenthető, hogy a két világháború közötti délszláv állam térstruktúrája jól szemlélteti az elsődleges többség megteremtésére sarkalló strukturális készlet erejét a többségi képviselet elvén alapuló hatalmi formának. Gulyás László korábban idézett, a délszláv térség közigazgatási térszerkezetének történeti vizsgálata alapján levont konklúzióját politikaelméleti szinten is érvényes módon úgy lehet általánosítani, hogy a területi térfelosztás kérdése – az állam belső struktúráinak kialakítása – a többségi képviselet hatalomformájának megjelenésétől napjainkig összefonódott a nemzeti kérdésekkel. Így a regionalizáció és a regionalizmus folyamatait az egyes nemzeti érdekek irányítják. A konklúzió keretfeltételeként fontosnak tartom kiemelni, hogy a regionalizációs folyamatok az 'elsődleges többség' a regionalizmusok pedig a magukat területileg is megjeleníteni kívánó ún. 'politikailag releváns kisebbségek'²⁸ törekvéseit kifejező politikai programok részeként kerülnek kidolgozásra.

3.2. A Vajdaság pszeudo-autonómiaja a titói korszakban

Az regionalizáció formájában megjelenő (de)centralizáció is képes létrehozni az etnikai alapú térelhatárolási kísérletekkel alakilag azonosnak tűnő szegmentációs formákat. Ilyennek tekinthető a bécsi udvar Szerb Vajdaság és Temesi Bánság néven ismert alakzata a rendi képviselet visszaszorulásának korából, és ilyen volt a titói Jugoszlávia Vajdaság-alakzata is. Ez utóbbi politikaelméleti szempontból azért sem tekinthető azonosnak a korábban elemzett formakísérletekkel, mert a létrehozását (: programját) lehetővé tevő hatalmi forma egy, állampárti irányításra épülő ún. pszeudoképviselet. A Vajdaság közigazgatási lehatárolása és a sokat vitatott, 1974-es alkotmány által biztosított autonómiaja azért sem tárgyalható a regionalizációk és a regionalizmusok fentebb értelmezett vonulatával párhuzamosan, merthogy a már korábban elemzett, a stratégia cselekvések eredményei közé sorolt 1849-es bécsi próbálkozással mutat rokon vonásokat.²⁹ Azzal, hogy kialakítása a stratégiai cselekvések – a politikai elméletek bevett értékeléseivel ellentétben – „rejtőzködő” eseteinek sorába tartozik: a (politikai/hatalmi) manipuláció eklatáns példája.

A szocialista Vajdaság, a korabeli politikai rendszer deklarálta önleírás (: ideológia) ellenében, soha sem volt az ott élő 'népek és nemzetiségek testvériségének és egységének' problémamentes térbeli megvalósulása. Politikaelméletileg még akkor sem lehetett volna azzá, ha a „forradalmi átalakulás” nem nyomta volna rá a létezett szocializmusokat jellemző szimulakrum-bélyeget. Már csak azért sem, mert a háború alatti és az azt követő népességmozgásokkal sikerült elérni azt, amit a két világháború közti időszakban nem: a terület egészét illetően a délszláv abszolút többség megteremtését.³⁰ Az az 1948 utáni Vajdaság már koránt sem rendelkezik a terület egészének etnoregionalizálásához szükséges belső kisebbségi arányokkal. A délszláv elsődleges többség ekkor már a hatalom többségi képviseleten alapuló elvének fenntarthatóságához elegendő mértékben volt biztosított. Csak

éppen nem tudott ebben a formában érvényesülni, mert az állampárti politikai dominancia felülírta a társadalom addigi differenciálódásának, ha megkésettnek is tekintendő, ám addig majdhogynem töretlen menetét.

Ebben az írásban nincs mód a korabeli állapotot jellemző politikai ideológia (ez időben nyilvánosan csak egy, a hivatalos politikai elmélet létezett, bá az a szocialista blokkon belül variánsokra bomlott is, s olykor, ezt Jugoszlávia is példázza, markánsan el is tért a szovjet modell által leginkább megközelített ideáltípustól) részletes elemzésére. Most csak annyit szeretnék megjegyezni, hogy ennek egyes elemi átmentődtek a poszt-szocialista korba.

A titói tér-manipuláció lényege abban rejlett, hogy miközben az ideológia szintjén a közösségek (: nemzetek³¹ és nemzetiségek) egyenjogúságát deklarálta a funkció szintjén e térelhatárolással is az elődleges többségen belüli szerb dominanciát próbálta meg (időlegetesen) ellensúlyozni.³² Azaz ez a tér-manipuláció is rendelkezett etnikai dimenzióval. Csak éppen a többségi képviselet elvének érvényesíthetlensége helyezte más, az eddig értelmezettektől eltérő formatörténeti kontextusba.

4. A délszláv elsődleges többség önfelszámolásának hatása a Vajdaság-diskurzusra

Az 1989 és 2008 közötti időszak Jugoszlávia, s az azt megalapozó délszláv elsődleges többség önfelszámolásáról szólt. E folyamatot nem volt képes a politika ezzel párhuzamosan újra kikülönülni próbáló³³ kódja (hatalmon lenni/ellenzékbe kerülni) saját hatáskörén belül tartani. A tét nem más volt, mint – ha eltekintünk az észak-nyugati (: Szlovénia) és a délkeleti (: Makedónia), a délszláv többségtől való leválaszthatóság tekintetében homogén végektől – a politikaelméletileg az elsődleges többségekhez tartozó tényleges döntéshozatal visszaszármasztatása a köztársaságonkénti nemzeti többségek politikaalakítói kompetenciájába. Nem maradt más, mint az ilyenkor bevált erőszak.³⁴ Az etnikailag homogén területek nyílt erőszak³⁵ révén történő „előállítás” vezérelte a korabeli politikai gondolkodást. Ez volt a számukra a Nyugat-Balkán újraosztásának kontingencia³⁶-feltétele:

„[...] az államok kialakulásakor az állam létét nem belső tényezőkre hivatkozva igyekeztek legitimálni [...], hanem a nemzetközi elismertetésen volt a hangsúly, vagyis azon, hogy bizonyítsák, az állam valóban képes az erőszak monopóliumát érvényesíteni egy meghatározott területen.”³⁷ Brunczel Balázsnak a luhmanni politikaelmélet társadalomelméleti vonatkozásait továbbboncoló fejtegetése itt is érvényes.³⁸ Ne legyenek illúzióink: ha a vizsgálat tárgyául választott térségnek az előző fejezetben felmutatott homogenizálása már nem játszódnak volna le a 20. század közepén, akkor a Vajdaságnak sem lett volna esélye kimaradni az új, immár leegyszerűsödött (nemzeti) elsődleges többségek megteremtéséért folytatott tisztogatásokból. (Hogy a kisebbségek elűzésének gondolata csak a Szerb Radikális Párt részéről merült fel nyílt politikai programként ezen a területen, az azzal magyarázható, hogy a hatalom megragadásához/megtartásához – ott és akkor – nem volt erre szükség.)³⁹ Ugyanakkor „helyreállt” uralmi forma szimbolikus lépéseként értelmezendő az ún. ’joghurt forradalom’, minek során Milošević, frissen megválasztott szerb köztársasági elnök, felszámolta (igazából csak kiüresítette: el/megvonta hatásköreit/jogait) a Vajdaság titói korszakban megszerzett autonómiáját, s ezzel vissza/beintegrálta a térséget a Szerb (akkor még tag-) Köztársaságba.

5. Etnikai és a gazdasági alapú regionalizmusok a Vajdaságban

Az eddig tárgyalattól eltérő jelenségek látszanak kibontakozni a 2000. október 5-i szerb rendszerváltoztatás óta eltelt idő alatt. Közülük a markánsabb, a Vajdaság gazdasági alapon történő újra regionalizálását⁴⁰ politikai programmá emelő törekvés abban tér el leginkább a korábbi trendtől, hogy az etnikai dimenzió csak a program diszkurzív legitimálásánál, ill. illegitim eszközként való tárgyalásánál jut szerephez. Hogy ez észlelhetővé váljon, el kell különíteni a Vajdaságon belüli kisebbségek politikai autonómia törekvéseit (területeket és perszonalisakat egyaránt) a Vajdaság, mint térség gazdasági elkülönülési törekvéseinek politikai vetületeitől. A dolog nem egyszerű – lévén a két program a politikai elméletek által dominált diskurzusokban (: közvélemény formálása során) többször is összekeveredik. És ez nem mindig történik minden hátsó szándék nélkül.

Az én hipotézisem mégis az, hogy a szereplők itt egy szisztematikusan eltorzított kommunikációs szituáció⁴¹ hálójában vergődnek.

5.1. A Vajdaság és a kisebbségek

A szerb közösségi szuverenitás államjogilag 2006-ban, Montenegrónak az aszimmetrikus államszövetségből való kiválása nyomán, de jure visszaszorult a titói kvázi-föderalista hatalomgyakorlás által a Szerb Köztársaság számára előlátott térelhatárolási keretek közé. A szegmentálódás azonban itt nem fejeződött be. Az 1999 óta de facto e szuverenitás hatálya alá nem tartozó Koszovó 2008-ban kikiáltotta függetlenségét. Ez a kollektív tapasztalat nyomja rá bélyegét a 2000 októberében lezajlott, a megkésett rendszerváltást követően az ún. október 6-ai⁴² folyamatokra.⁴³ A programok szintjén meghatározó törésvonal alá a 2003-as konszolidációt követően a Koszovó-/Európa-pártiság vált. Az elsődleges többség és az aktuális (: kormányképes) többség ebben a szegmensben való „eltérése” felértékelte a szerbiai releváns kisebbségek politikai szerepét.⁴⁴ Kezdetét vette egy politikai játszma, minek során az Európa-barát tömörülésnek folyamatosan engedményeket kell tennie a hatalma biztosításához szükséges kisebbségi támogatás megtartása érdekében. Közben, még ha akarna, se mehetne túl messzire a kisebbségek területi szegmentálódási követeléseinek biztosítását illetően: azzal a Koszovó-szindróma – amúgy nem reális – megismétlődését erősítené fel a politikai elméletek (: programok) harcában.

A fenti folyamat értelmezésénél nem szabad megfeledkezni arról a korábban már részletesebben bemutatott körülményről, hogy a Vajdaságban 1948 óta délszláv, 2000 óta pedig – a posztjugoszláv fegyveres térelhatárolási események menekült- és kivándorlási hullámainak is köszönhetően – szerb abszolút többséggel kell számolni a térség regionalizmusra apelláló politikai elméleti próbálkozásainak. Azaz az etnikai alapú térelhatárolásnak ezen a szinten nincsen formaelméleti alapja. A Vajdaságban jelenleg olyan, területileg is releváns tömbben élő (helyi többséget alkotó) kisebbségek találhatóak, mint a magyarok, a montenegróiak (!) és a szlovákok. Az ő eseteikben lenne csak teoretikusan értelme a további, etnikai alapú területi szegmentációnak. Az aktuálisan létező közigazgatási egységek (: községek [a magyar járásnak megfelelő téregység]) pusztán a magyarok esetében terjednek túl egy-egy helyi kompetenciákkal bíró egységen, így a Vajdaságon belül ma, legfeljebb magyar területi autonómia-törekvésekről, egy magyar autonóm körzet kialakításáról lehet reálisan is szó.⁴⁵ Ezt kitartóan és következetesen csak a tényleges tartományi hatalommegosztásban⁴⁶ be nem kapcsolódott magyar pártok programjai képviselik.⁴⁷

5.2. A státútum-vita

A Vajdaság és a regionalizmus viszonyát Szerbia potenciális EU-csatlakozása helyezte távlatilag releváns új kontextusba.⁴⁸ Ez erősítette fel a pszeudo-autonómia tapasztalatára hivatkozó szerb regionális törekvéseket egy koherens politikai és gazdasági értelemben egyaránt kompetenciákkal bíró térforma újragondolására a történeti hagyományokkal, s ennek nyomán jelentős identitásképzési potenciállal rendelkező észak-szerbiai területen. Ez azonban magát nem elsősorban a szerb elsődleges többségtől kívánja elkülöníteni, hanem – azon belül maradván – kíván a régióknak jobb pozíciókat (gazdaságiakat, s az ezt szavatolni hivatott politikai/közigazgatásiakat) kivívni egy majdani, illetve részben már folyó, területi versenyben.⁴⁹ A Vajdaság így még a történelmi bázisként a Bánságra építő Nyugat-román régióval is jó eséllyel vehetné fel középtávon a versenyt, hiszen a hasonló identitáskonstrukciók mellett a legitim regionális képviselő korszakokon átfelölő tapasztalata is segíti az önazonosság megteremtésének kontingencia-folyamatát.⁵⁰

Am a racionálisan belátható előnyöket egyelőre ellensúlyozzák a Vajdaságra is rávetít, alaptalan, félelmek. Meglátásom szerint itt nem arról van szó, hogy – mint a titói korszakban – a hatalom/elsődleges többség egyes szereplői manipulálni próbálnák a többieket. Szinte mindegyik résztvevő teljes meggyőződéssel (: hitelesen és politikailag racionálisan) képvisel olyan téveszméket, amelyek politikaelméleti szinten nem indokolhatóak: az ún. nemzeti vonal (a Koszovó-pártiak) azzal (is) indokolják álláspontjukat (a centralizált Szerbia politikai programját), hogy az etnikai regionalizmusok térnyerése Szerbia feldarabolásához (: további szecesszióhoz) vezet.⁵¹ Ennek az önmegtévesztő regionalizmus-értelmezésnek a formaelméleti megalapozatlanságát próbálta meg levezetni a jelen írás. A Vajdaság-diskurzus elsődleges többséghez tartozó másik része, az Európa-párti tömb regionalizmust követelő része pedig akkor téved az ún. kommunikatív cselekvés látszatának ingoványára, amikor azt képzei (: hiszi és vallja), hogy a Vajdaság autonómiájának a 'visszaállítás' azonos a kisebbségek regionalista törekvéseinek kielégítésével.⁵² A harmadik oldal, a vajdasági kisebbségek Vajdaság-diskurzushoz való viszonyulásainak a bemutatása külön tanulmányt igényel.

6. Összegzés

A fentiek alapján talán már átlátható, hogy miért nem szerencsés az etnikai alapú térelhatárolási törekvéseket (: az etnoregionalizmusokat) összekeverni a megtévesztésre építő pszeudo-regionalizáció és a politikán kívüli (: externális) lehetőségek kiaknázását megcélzó gazdasági regionalizmus alakilag homonim, de politikaelméletileg jól elkülöníthető formáival egybemosni. Ha ez az értelmezést illető differenciálás nem történik meg, illetve nem válik általánosan ismerté, akkor nem meglepő, hogy a saját programjaikat érvényre juttatni kívánó politikai elméletek alkalmi és stratégia szövetségeibe a megnyilatkozások szintjén is bekapcsolódó amúgy kompetens közéleti szereplők továbbra is a Habermas által szisztematikusan eltorzított kommunikációnak nevezett viszonyhálóban vergődnek. A tudomány, így a politikaelmélet is csak annyit tehet, hogy levezetéseivel megpróbálja irritálni (: jobb belátásra bírni, megalapozottabb álláspontok [: programok] kialakítására sarkallni) a politikai elméletek világainak a cselekvőit (politikuskokat, médiamunkásokat). Ha többre vágyunk, maga is részesévé válna a külsőleg megfigyelni hivatott részrendszernek.⁵³ Nem mard más számára, mint felvállalni a saját nézőpontját: még akkor is, ha e másik szituációból többet érthetne. Az a (b) több, itt (a) kevesebb.

JEGYZETEK

1. A luhmanni alapvetésű politikaelmélet/politikai elmélet megkülönböztetésnek a magyar tudományos diskurzusban való továbbvitelét lásd: Brunczel Balázs (2010): *Modernitás illúziók nélkül*. L'Harmattan, Budapest, 273., illetve Karácsony András (2000): *A politika kommunikációelméleti megközelítése* Niklas Luhmann munkáiban. = Szabó Márton (szer.): *Beszélő politika*. A diszkurzív politikatudomány teoretikus környezete. Budapest, Jósöveg Műhely Kiadó, 103–110. o.
2. A világgállam lehetőségességének taglalásától most eltekintek. A fogalom használatát itt az teszi indokolttá, hogy a rendszerelvű társadalomelmélet egymásra épülő, hálózatszerűen egybekapcsolódó terminuskészletén belül ez a politikai szegmentálódást a reáliák síkján is megjelenítő állam duális kiegészítő eleme, amelynek a szocialitás egyéb dimenzióiban részrendszeri szinten is léteznek világ- előtagú olyan párhuzamos megfelelői, mint pl. világgazdaság vagy a világtársadalom. (Az állam fogalmának a luhmanni társadalomelméletre alapozó lehetséges megközelítéseit lásd: Cs. Kiss, 2009.)
3. Lásd Pap Tibor (2009): *A Szerb Vajdaság, mint politikai cél/eszem kialakulása, formálódása, s a róla folyó diskurzusok 1848 és 1867 között = Közép-európai Közlemények 2009/2–3., No 4–5., 55–57. o.*
4. A közösségi programként felvetődött területi szegmentálódási forma-kísérletek sorát 1789-ben a Temesvári Szábor nyitotta meg, ám az itt megfogalmazott célt, Tököli Száva nyugalomra intó szózata nyomán, nem sorolták a kivitelezendő/kivitelezhető dichotómia által itt leírt politikai programok közé. Lásd Heka László (2005): *Szerbia állam- és jogtörténete*. Bába, Szeged, 244.
5. Lásd Pap Tibor (2010): *Szerb próbálkozás a Bánság kikerekítésére: egy az 1860-as évekből való etnikai alapú területkikülönítési terv társadalomelméleti vonatkozásai = Közép-európai Közlemények 2010/2., No. 9, 87. o.*
6. Krestić Đ., Vasilije (2003 [1980]): *Istorija srpske štampe u Ugarskoj*. (A magyarországi szerb sajtó története.) Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Belgrád, 612.
7. Popov, Dušan (1983): *Srpska štampa u Vojvodini (1918–1941)*. (A vajdasági szerb sajtó 1918 és 1941 között.) Matica srpska, Újvidék, 520.
8. A reflektáltság többnyire csak a statisztikai eszközökkel is operáló Vajdaság-feldolgozásokban jelenik meg [Đurđev, Branislav, S. (1995): *Posleratno naseljivanje Vojvodine*. (A Vajdaság háború utáni betelepítése.) Újvidék, Matica srpska, 202., illetve Đurić, Slobodan (1996): *Broj stanovnika Vojvodine*. (A Vajdaság lakosság száma.) Újvidék, Matica srpska, 135.], ahol annak hiánya a népesedési tendenciák bemutatását ellehetetlenítené.
9. Gulyás László (2010): *Regionalizáció, területi reformok és közigazgatási térfelosztás Közép-Európában*. = *Közép-Európai Közlemények*, 2010/1, No. 8., 114. o.
10. Lásd Krestić, Vasilije Đ. (2008): *Vojvodani i Vojvodina pre devedeset godina i danas*. (A vajdaságiak és a Vajdaság 90 évvel ezelőtt és ma.) = *Letopis Matice srpske*, 2008/6. (decemberi szám). 1414–1420.
11. A két, paradigmatis státusra törő német társadalomszemlélet sajátos, egymás részeredményeit a saját elméletbe beépítő „vitáját” a Balogh István–Karácsony András szerzőpáros közelítésében a Német társadalomelméletek c. kötet mutatja be. (V. ö.: Balogh István–Karácsony András (2000): *Német társadalomelméletek. Témák és trendek 1950-től napjainkig*. Budapest, Balassi, 76–97. o.)
12. Hogy ez az irritáció mennyiben marad meg a saját részrendszerének logikájánál (ez esetben az igaz/hamis bináris kódoltságánál), s mennyiben képes „áthatolva” a részrendszerek határain, interpenetrációs hatást kifejteni, abba itt nincs mód belebocsátkozni.
13. V. ö.: Luhmann, Niklas (2002): *Die Politik der Gesellschaft*. Suhrkamp, Frankfurt a. M. 404. 14–17.
14. A szerb politikai elméleti hagyományok vonatkozó fejezetei szerint a koszovói szerbséget éppen egy ilyen területet a kilátásba helyező, de azt közelebbről meg nem határozó, uralkodói ígéret bírta rá a nagy vándorlásra a 17. század végén. Ezt kívánták a 18. században, ill. a 19. század közepén némi aszinkronia mellett, jogilag is rögzíteni. [V. ö.: Karácsony András (2000): *A politika kommunikációelméleti megközelítése* Niklas Luhmann munkáiban. = Szabó Márton

- (szer.): Beszélő politika. A diszkurzív politikatudomány teoretikus környezete. Budapest, Jószöveg Műhely Kiadó, 98. o.]
15. Értelmezésben próbálok eltekinteni a politikai elméletek hagyománya által e hatalmi formaváltást célzó magyar erőfeszítés következményeinek értékítéletekkel való felruházásától. Az eredeti társadalomelméleti szemlélet szerint egy-egy ilyen határmegvonás önmagában nem rendelkezik értékdimenzióval, azzal az értelmezés (a megfigyelés szintjétől függően: legyen az külső [társadalomelméleti, vagy belső politikai elméleti, azon belül is kortárs önmegfigyelés]) ruházódik fel.
  16. Pap Tibor (2010): Szerb próbálkozás a Bánság kikerekítésére: egy az 1860-as évekből való etnikai alapú területkikülönítési terv társadalomelméleti vonatkozásai = Közép-európai Közlemények 2010/2., No. 9, 82–83.
  17. Habermas definíciója szerint: „az ellenlábás döntéseire gyakorolt hatások” méretik fel/le általa. [V. ö.: Habermas, Jürgen (1994): A cselekvésvracionális aspektusai. = Új Válogatott tanulmányok. Atlantis, Budapest, 244.]
  18. Lásd 16. lábjegyzet.
  19. V. ö.: Sarnyai Csaba Máté–Pap Tibor (2010a): The formation and transformation of the minority- and regional institutional system in Serbia of the new millennium = Geografica Timisiensis, vol. XIX., No. 1/21010. 78.; illetve Sarnyai Csaba Máté–Pap Tibor (2010b1): Perszonális autonómia és/vagy nemzeti tanácsok a Vajdaságban (1.) (Personal autonomy and/or National Councils in Vojvodina [1.]) = Magyar Szó (Kilátó), 2010. július 17–18., szombat–vasárnap, 23.
  20. V. ö.: Gulyás László (2005): Két régió – Felvidék és Vajdaság – sorsa az Osztrák–Magyar Monarchiától napjainkig. Hazai Térségfejlesztő Rt. 23–40.)
  21. V. ö.: Sarnyai Csaba Máté–Pap Tibor (2010b3): Perszonális autonómia és/vagy nemzeti tanácsok a Vajdaságban (3.) (Personal autonomy and/or National Councils in Vojvodina [3.]) = Magyar Szó (Kilátó), 2010. július 31–augusztus 1., szombat–vasárnap, 24.
  22. Fraktálosodáson itt az értendő, hogy a létrejövő önhasonló téralakzatok megismétlik a felsőbb szintű egységekben már tapasztalt ellentmondásokat: a közösségek képviselete ezekben sem lesz problémamentes, legfeljebb a többség/kisebbség pozíciók írónak újra.
  23. V. ö.: Janković, Dragoslav–Mirković, Mirko (1997): Državna pravna istorija Jugoslavije. (Jugoszlávia államjogi története.) Belgrád, Draganić, 458. 344–345.)
  24. Ennek legitímálására az optálás lehetősége szolgált diszkurzív keretül a korabeli délszláv politikai elméletekben: akik – elvben – elhagyhatják a pályát, azok ne is vegyenek részt a szabályok kialakításában!
  25. Hogy mennyire nem esett egybe ez a részeiben a történelmi Vajdaságra is apelláló elképzelés a közgondolkodás meghatározó irányával, azt mi sem szemlélteti jobban, mint hogy Protićot kizárták a Radikális Pártból (Janković–Mirković, 1997, 346.).
  26. Lásd Janković–Mirković (1997): 347.
  27. V. ö.: Gulyás László (2010): Regionalizáció, területi reformok és közigazgatási térfelosztás Közép-Európában. = Közép-Európai Közlemények, 2010/1, No. 8., 108–116. 110.
  28. Egyaránt ide értendők a nemzeti és az etnikai kisebbségek. Ugyanakkor, a Kárpát-medencén túlra tekintve, meg szeretném jegyezni, hogy némely európai térségekben ezek a politikailag releváns kisebbséget képező nemzeti és etnikai közösségek (baszkok, dél-tiroliak, katalánok) legújabb kori szegmentációs törekvései a politikai diskurzusuk átalakulása következtében a harmadik lehetőséget illetően is megfogalmazhatóak immár a mindenkire kötelező döntés meghozatala által vezérelt politika részrendszerén belül is kezelhető, egy majdani térfelosztás kiszakadás-ként vizionáló formában. Azaz a szecesszió bekerült az ún. ’morálisan neutralizált’ (lásd Karácsony, 2000, 97.) programelemek közé.
  29. V. ö.: Gulyás (2010): 112.
  30. A háborús veszteség, a kitelepítés és a kolonizáció egyenlegének alakulását lásd: Đurđev (1995): 59–61.
  31. Az eredetileg használt toposszá vált terminus („narod i narodnosti”) első tagja, a „narod” fordítható népnek és nemzetnek is.
  32. V. ö.: Habermas (1994): 246.
  33. A baloldali ihletésű társadalomkritika helyreállító forradalmakról, a konzervatív, de versenytárs meglátásait saját fogalomkészletében részben szintén beépítő luhmanni rendszerelmélet pót-

lólágos kikülönülésekről beszél a szocialista blokk rendszerváltoztatási próbálkozásai kapcsán. Előbbi fogalomhasználatát kommentálva: van mit helyreállítani, már ha a radikális baloldali társadalomnépről (: forradalom) hatásaira utalnak, s nem igazán van mit, ha az azok előtti állapot térségbeli képviselői rendszerek differenciáltsági szintjeire gondolunk. Akkor inkább lenne helyén való a modernitás habermasi befejezetlen programjának újításához visszatérni, s végig vinni azt, bár azt – én ízlés- és értékítéletem szerint – szerencsésebb lenne a luhmanni „szociológiai felvilágosodás” (V. ö.: Brunczel, 2010, 274.) vezérfonala mentén, illúziók nélkül pótolni a lemaradást.

34. Karácsony alapján a luhmannita társadalomelméletben a temporalizálódott erőszak a politika alrendszerét csupán potenciálisan hivatott/képes – ameddig nem használják – szabályozni: „A mindenkori itt és mostban az erőszak nincs közvetlenül és reálisan jelen, hanem csak lehetőségként, ám lehetőségként éppen azért képes funkcióját teljesíteni, mert a múltban már alkalmazták, s a jövőben alkalmazható.” (Karácsony, 2000, 92-93.)
35. Az olyan burkolt erőszakformákra, mint a nyelvi asszimiláció, a migrációra való készítés nincs mód kitérni.
36. L. Karácsony: Kontingencia = önvonatkoztatásban rejlő paradoxon. (Karácsony, 2000, 90.)
37. Lásd Brunczel (2010): 255.
38. Ahogy lényegi a Vajdaság-diskurzusok értelmezését tekintve az ezt követő mondat Luhmann-interpretációja is: „Azt pedig, hogy az államok határai miért esnek többnyire egybe a nemzeti-ségi határokkal, Luhmann azzal magyarázza, hogy a kötelező érvényű döntések elfogadtatását megkönnyíthetik bizonyos földrajzi, kulturális vagy egyéb tényezők, melyek közül az egyik legfontosabb a közös nemzeti hovatartozás.”
39. Miloševićnek elég volt a választási földrajz eszközt bevetnie. Az albánok „beszámított” távolmaradása mellett, néhány bácskai kisebbségi térségnek a bánági területhez történő átsorolásával sokáig család nélkül is tudta hozni kívánt eredményt. (Azóta sem kerültek teljesen vissza a Bácskához – az úgy „napirenden van”.)
40. Nagy Imre (2007): Szerbia gazdasági-társadalmi helyzete. I. m.: Nagy Imre (szerk.): Vajdaság. Pécs–Budapest. MTA RKK. Dialóg Campus Kiadó. 29–75.
41. Habermas (1994): 246.
42. Október 6. a szerb politikai közgondolkodás mediatizált formájában az elhalasztott lehetőségek (a pótlólágos kikülönüléssel el nem ért, vagy csak késve megvalósuló intézmények és gyakorlatok) szimbóluma.
43. Lásd Sarnyai–Pap (2010b3).
44. V. ö.: Sarnyai–Pap (2010a): 81-82.; (2010b4).
45. A 2008-as választások idején rövid időre összeálló Magyar Koalíció autonómia tervezetének része volt egy ilyen, a Magyar Autonóm Körzet (MAK) létrehozást célzó elképzelés is: „A Magyar Koalíció sikra száll azért, hogy számos európai országhoz hasonlóan, a regionalizáció alulról felfelé építkező modellje alapján kerüljön Szerbiában is bevezetésre a regionális önkormányzati rendszer. Konceptiónk értelmében a választott képviselő-testülettel, a testület által megválasztott végrehajtó szervvel, önálló vagyonnal és saját bevételekkel rendelkező regionális önkormányzat létrehozásáról, illetve ahhoz való csatlakozásról a régió választópolgárai népszavazás útján döntenek. A Magyar Koalíció határozott célja egy szabadkai székhelyű régió, a Magyar Autonóm Körzet megteremtése, amely Ada, Csóka, Kishegyes, Magyarkanizsa, Óbecse, Topolya, Törökkanizsa és Zenta községeket és Szabadka Városát ölelné fel. Az így létrejövő magyar többségű multietnikus régió ötvözné a magyar közösség etnikai alapú területi autonómia iránti igényét a modern európai regionalizmus eszméjével. A Magyar Autonóm Körzet létrehozatalának folyamatában a körzethatár mentén, a különböző községekhez tartozó települések – a helyi lakosság népszavazáson kinyilvánított érdekeinek megfelelően – csatlakozhatnak a Magyar Autonóm Körzethez tartozó valamely helyi önkormányzathoz.” (Magyar Koalíció, 2008, 5–6.)
46. Emlékeztetőül: Milošević csak kiüresítette, de formálisan soha nem számolta fel a tartomány autonómiáját, így annak volt a rendszerváltás első, ún. illiberális szakasza alatt is választott képviselője és (kvázi) végrehajtó szerve is, csak éppen hatásköre nem igazán akadt.
47. Ennek a kisebbségi helyzet és a kisebbségpolitika (: -tervezés és -menedzselés) terén meghatározó okairól és lehetőségeiről most nincs elég helyem értekezni.

48. Az álláspontokat a következő kiadványok reprezentálják: Jovanov, 2005; Vukadinović-Sarmardžić, 2005.
49. V. ö.: Majoros András (2009): A többszintű területi együttműködés lehetőségei és akadályai. A Duna–Körös–Maros–Tisza Eurorégió esete. Budapest, EÖKIK, 103. <http://www.eokik.hu/data/files/162882905.pdf>, l. d.: 2010. 05. 19.
50. A Dél-Alföld ebben a két szegmensben komoly, az identitást tekintetében kiküszöbölhetetlen hátránnyal indul.
51. Ennek közérthető (: mediatizált) kifejezési formát is igyekeztek adni: „A Vajdaság statútuma – Szerbia elárulása. Állítsd meg a szecesszionizmust!”. L.: http://www.youtube.com/watch?v=iqBU4OqffidE&feature=player_embedded l. d.: 2010. 05. 26.
52. V. ö.: Sarnyai–Pap (2010b5): 5.2. fejezet.
53. Amiről – Karácsony Luhmann interpretációjában: „[...] a tudós talán többet tud mondani a politikusnál, de kevesebbet ért belőle.” (Karácsony, 2000, 108.)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A MAGYAR KOALÍCIÓ AUTONÓMIA KONCEPCIÓJA (2008) = (VMDK/VMDP/VMSZ) http://www.vajdasagma.info/autonom/MK_autonomiakoncepcio_2008_03_17.pdf, l. d.: 2010. 5. 18.
- Balogh István–Karácsony András (2000): Német társadalomelméletek. Témák és trendek 1950-től napjainkig. Budapest, Balassi, 467.
- Brunzel Balázs (é. n.): Richard Münch Luhmannkritikája. <http://www.inco.hu/inco9/global/cikk4h.htm>
- Brunzel Balázs (2010): Modernitás illúziók nélkül. L'Harmattan, Budapest, 319.
- Cs. Kiss Lajos (2009): Niklas Luhmann politikaim államfogalma. = Pethő László–Karácsony András (szer.) Identitások. A 75 éves Bangó Jenő köszöntése. Jászberény, Jászsági Évkönyv Alapítvány, 137–158.
- Durđev, Branislav, S. (1995): Posleratno naseljivanje Vojvodine. (A Vajdaság háború utáni betelepítése.) Újvidék, Matica srpska, 202.
- Durić, Slobodan (1996): Broj stanovnika Vojvodine. (A Vajdaság lakosság száma.) Újvidék, Matica srpska, 135.
- Gulyás László (2005): Két régió – Felvidék és Vajdaság – sorsa az Osztrák–Magyar Monarchiától napjainkig. Hazai Térségfejlesztő Rt.
- Gulyás László (2010): Regionalizáció, területi reformok és közigazgatási térfelosztás Közép-Európában. = Közép-Európai Közlemények, 2010/1, No. 8., 108–116.
- Habermas, Jürgen (1994): A cselekvésracionális aspektusai. = Uő Válogatott tanulmányok. Atlantis, Budapest, 223–257.
- Heka László (2005): Szerbia állam- és jogtörténete. Bába, Szeged, 244.
- Janković, Dragoslav–Mirković, Mirko (1997): Državnopravna istorija Jugoslavije. (Jugoszlávia államjogi története.) Belgrád, Draganić, 458.
- Jovanov, Dragomir (2005): Vojvodina – propadanje jednog regiona. (A Vajdaság – egy régió pusztulása.) Magánkiadás, Újvidék, 126.
- Karácsony András (2000): A politika kommunikációelméleti megközelítése Niklas Luhmann munkáiban. = Szabó Márton (szer.): Beszélő politika. A diszkurzív politikatudomány teoretikus környezete. Budapest, József Műhely Kiadó, 86–112.
- Krestić Đ., Vasilije (2003 [1980]): Istorija srpske štampe u Ugarskoj. (A magyarországi szerb sajtó története.) Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Belgrád, 612.
- Krestić, Vasilije Đ. (2008): Vojvodani i Vojvodina pre devedeset godina i danas. (A vajdaságiak és a Vajdaság 90 évvel ezelőtt és ma.) = Letopis Matice srpske, 2008/6. (decemberi szám). 1414–1420.
- Luhmann, Niklas (2002): Die Politik der Gesellschaft. Suhrkamp, Frankfurt a.M. 404.
- Majoros András (2009): A többszintű területi együttműködés lehetőségei és akadályai. A Duna–Körös–Maros–Tisza Eurorégió esete. Budapest, EÖKIK, 103. <http://www.eokik.hu/data/files/162882905.pdf>, l. d.: 2010. 05. 19.

- Nagy Imre (2007): Szerbia gazdasági-társadalmi helyzete. I. m.: Nagy Imre (szerk.): Vajdaság. Pécs–Budapest. MTA RKK. Dialóg Campus Kiadó. 29–75.
- Pap Tibor (2009): A Szerb Vajdaság, mint politikai cél/eszem kialakulása, formálódása, s a róla folyó diskurzusok 1848 és 1867 között = Közép-európai Közlemények 2009/2–3., No 4–5., 50–63. o
- Pap Tibor (2010): Szerb próbálkozás a Bánság kikerekítésére: egy az 1860-as évekből való etnikai alapú területkikülönítési terv társadalomelméleti vonatkozásai = Közép-európai Közlemények 2010/2., No. 9, 80–90.
- Popov, Dušan (1983): Srpska štampa u Vojvodini (1918–1941). (A vajdasági szerb sajtó 1918 és 1941 között.) Matica srpska, Újvidék, 520.
- Sarnyai Csaba Máté–Pap Tibor (2010a): The formation and transformation of the minority- and regional institutional system in Serbia of the new millennium = Geografica Timisiensis, vol. XIX., No. 1/21010. 77–87.
- Sarnyai Csaba Máté–Pap Tibor (2010b1): Perszonális autonómia és/vagy nemzeti tanácsok a Vajdaságban (1.) (Personal autonomy and/or National Councils in Vojvodina [1.]) = Magyar Szó (Kilátó), 2010. július 17–18., szombat–vasárnap, 23.
- Sarnyai Csaba Máté–Pap Tibor (2010b2): Perszonális autonómia és/vagy nemzeti tanácsok a Vajdaságban (2.) (Personal autonomy and/or National Councils in Vojvodina [2.]) = Magyar Szó (Kilátó), 2010. július 24–25., szombat–vasárnap, 24.
- Sarnyai Csaba Máté–Pap Tibor (2010b3): Perszonális autonómia és/vagy nemzeti tanácsok a Vajdaságban (3.) (Personal autonomy and/or National Councils in Vojvodina [3.]) = Magyar Szó (Kilátó), 2010. július 31–augusztus 1., szombat–vasárnap, 24.
- Sarnyai Csaba Máté–Pap Tibor (2010b4): Perszonális autonómia és/vagy nemzeti tanácsok a Vajdaságban (4.) (Personal autonomy and/or National Councils in Vojvodina [4.]) = Magyar Szó (Kilátó), 2010. augusztus 7–8., szombat–vasárnap, 23.
- Sarnyai Csaba Máté–Pap Tibor (2010b5): Perszonális autonómia és/vagy nemzeti tanácsok a Vajdaságban (5.) (Personal autonomy and/or National Councils in Vojvodina [5.]) = Magyar Szó (Kilátó), 2010. augusztus 14–15., szombat–vasárnap, 24.
- Vukadinović, Đorđe–Samarđžić, Miroslav (2005): Vojvođansko pitanje (A Vajdaság kérdésköre) = NSPM – különkiadás, Belgrád, 214.